

Somlai Péter

Beszámoló az

**49655 azonosítójú, „Fiatalok társadalomszemlélete
nemzedéki metszetben” című kutatásról.**

Pályázatomban egy, az ifjúság társadalomszemléletre vonatkozó kutatás tervét vázoltam. A vizsgálandó jelenségekört azonban némileg módosítottam már a szerződés-kötés időpontjában (e módosítás okait az OTKA-val kötött szerződés 2. mellékletében már részletesebben megírtam). Így **az ifjúsági életszakasz kitolódásának jelenségeivel, a poszt-adoleszcencia okaival és következményeivel foglalkoztunk**. Érdeklődésünk fókuszába azok az összefüggések kerültek, amelyek egyfelől a fiatalok nemzedéki sajátosságainak, másfelől a társadalmi és kulturális folyamatok változásainak összefüggéseire vonatkoznak.

Mindennek megismeréséhez elsősorban **elméleti kutatásokra** volt szükség. Elengedhetetlen volt az életpálya alakulására vonatkozó újabb elméletek, illetve adatok és elemzések megismerése, s azoké a folyamatoké, amelyek az újkapitalista és poszt-indusztriális társadalmakban formálják az új nemzedéket. Ennek érdekében 2005-2007 között igyekeztünk minél teljesebb körű bibliográfiát összeállítani az új nemzedék sajátosságairól:

- az életpályája alakulásáról,
- az oktatási rendszer expanziójáról és a tanulás világáról,
- a pályaorientációkról, a fiatalok helyéről a munkaerőpiacokon, és munkáik világáról
- a nemi szerepek és a fiatalkori szexualitás alakulásáról,
- párkapcsolataik formáiról, családalapítási terveikről
- a szülői családdal való kapcsolattartásról,
- fogyasztási szükségleteik és szokásaik változásairól,
- értékeik és identitásuk alakulásáról.

Egyik legfontosabb feladatunk lett tehát a felsorolt témakörökre, illetve összefüggéseikre vonatkozó releváns szakirodalom áttekintése, rendszerezése, feldolgozása. Munkatársaimmal és tanítványaimmal elemzéseket készítettem az előbb jelzett tárgykörökből úgy, hogy a kutatás fókuszába mindig az ifjúság helyzetét alakító történelmi változásokat helyeztük.

Nem folytattunk nagyobb méretű kérdőíves **adatgyűjtést**, elvégeztük viszont különféle hazai adatállományok másodelemzését. Én elsősorban idősoros népesedési, oktatási és munkaügyi statisztikákat használtam fel, míg közvetlen munkatársam, Bognár Virág a KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének „Életünk fordulópontjai” című felvételének adatait elemezte. Kabai Imre az „Ifjúság 2004”-vizsgálat adatai alapján vont le következtetéseket a fiatalok életútjának alakulására. Különféle rész-témákhoz készítettünk

interjúkat, s elemeztünk a fiatal nemzedékről szóló dokumentumokat.

A kutató munkát én vezettem, s abban többen vettek részt. Mártonfi György az oktatási rendszer expanziójára vonatkozó idősorok előkészítését végezte, Mátay Melinda a fiatal értelmiségiek szocializációjáról készített témavázlatot. Egy-egy témakörre, illetve az „Új ifjúság” című kötetben való részvételre sikerült megnyerni a hazai ifjúságkutatás, oktatáskutatás és családszociológia kitűnő szakembereit, például Kabai Imrét és Tóth Olgát. Bevontam több PhD-hallgatót is, akik közül Bognár Virágnak jutott a legfontosabb szerep. Ő koordinálta a többiek munkáját, ő szervezte meg közös konferenciánkat, emellett pedig ő dolgozta fel legalaposabban az életút-elemzések módszertanát. Sántha Ágnes a budapesti és berlini szinglik életvitelét hasonlítja össze készülő disszertációjában.

Végső célunk az volt, hogy **átfogó elemzést adjunk arról, milyenné lett az utóbbi évtizedekben a fiatal nemzedék.** Ennek jegyében jelentettük meg 2007-ben a Napvilág kiadónál kutatásunk legfontosabb termékeként az „**Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről**” című tanulmány-kötetet. Ez tartalmazza Bognár Virág, Tóth Olga, Kabai Imre, illetve az én tanulmányomat a fiatal nemzedékről. Vizsgálódásaink egyes eredményeit emellett több hazai és nemzetközi tudományos konferencián ismertettük, így például az MTA, aztán pedig a budapesti Francia Intézet által szervezett

konferenciákon, illetve az International Sociological Association (RC-06 „Family Research”) rendezvényein. Ezek közül a „Family Diversity and Gender” címmel 2008 szeptember 9-13 között Lisszabonban rendezett szemináriumon „Post-adolescence and family diversity” címmel tartottam előadást, s ugyancsak ebben a témakörben ismertette kutatási eredményeit Bognár Virág.

A szerződésünkben vállaltaknak megfelelően magunk is szerveztünk egy nagyobb szabású **tudományos rendezvényt**. Erre 2008 május 30-31-én az ELTE Társadalomtudományi Karán került sor, s rajta szép számban vettek részt demográfusok, szociológusok és más társadalomkutatók. A konferencián tizenhat előadás hangzott el a fiatal nemzedékről (ezek elérhetők a következő internetes címen: <http://ifjusagkonf.fw.hu/>) és diskurzusra is sor került a hazai ifjúságkutatásról.

Kötetünk több elismerő szakmai **bírálatot** kapott. Kutatásainkat több alkalommal sikerült **népszerűsíteni**, így például a Magyar Rádió „Tudósfórum élőben” című műsorában (2007.07.17).

Szakmai eredményeink

Az 1960-as évek végétől **új ifjúság alakult ki a fejlettebb országokban. Korábban, az ipari társadalmak idején egy szekvenciális modell fogta egybe az emberek életútját. A nemzetközi szakirodalomban „sztenderd életútnak” nevezett**

pálya az életszakaszok szabályos egymásutánjából állt. A felnőtté válás akkori útját így lehet összefoglalni: az iskolai tanulás befejezése, kereső munka vállalása, elköltözés otthonról, házasság, saját háztartás kiépítése, családalapítás. A sztenderd életút kijelölte a fiatalok jövőjét.

A mai fiatalok többségénél viszont nem következnek modellszerű sorrendben a felnőtté válás eseményei, a tanulmányok befejezése, a munkavállalás elkezdése, az elköltözés otthonról, a tartós párkapcsolat és szexuális érintkezés megkezdése, a házasságkötés és családalapítás. A „második demográfiai átmenet” folyamatai és a poszt-indusztriális társadalmak tehát aláásták a korábbi modellt, hiszen megváltoztatták a tanulás menetét, a munka világát, módosították a nemi szerepeket, elbizonytalanították a szakmai identitást. Az így keletkező életpályák jelölésére a szakirodalom többnyire az „individualizált”, a „differenciálódott” vagy a „nem-sztenderd” terminusokat használja, Ulrich Beck **„barkácsolt életútnak”** nevezi.

Kutatásaink alátámasztják ezeket az eredményeket. A „poszt-adoleszcensek” szülei nemzedékénél Magyarországon is hamarabb kezdik a szexuális kapcsolatokat, előbb szoknak rá a cigarettázásra, drogoznak, és korábban kezdtek dönteni arról, hol és hogyan töltik a szabadidejüket. De tovább járnak iskolákba, később házasodnak és szülnek gyereket, később válnak felnőtté. Miért?

Kutatásunkban erre a kérdésre kerestük a választ. „Új ifjúság” című kötetünkben Bognár Virág elemezte legbővebben a szülői háztól történő leválás, a házasságkötés és a saját család alapításának időzítését az életút kontextusában. Tóth Olga írása a fiatalok párkapcsolatainak alakulását mutatja be és részletesen tárgyalja a kapcsolatalakítás új módjait és médiumait. Kabai Imre dolgozata a magyar egyetemisták és a főiskolások életútjának és éleletterveinek általános jellegzetességeit tárja fel. Saját tanulmányom a „poszt-adoleszcencia” kialakulását és sajátosságait foglalja össze. Ezek a következők:

Az ifjúsági életszakasz megnyúlása tágabb társadalomtörténeti és népesedési folyamatokba illeszkedik, s mi úgy találtuk, hogy a válaszadáshoz ezeket a folyamatokat kell figyelembe vennünk. Ismertük az átfogó társadalmi változásokról (a poszt-indusztriális társadalmakról, a második demográfiai átmenetről, a poszt-modern kultúráról) szóló elméleteket. De mi azt akartuk tisztázni, hogy az ifjúságra miként hatnak a szóban forgó elméletek által jelzett folyamatok.

Ennek érdekében tekintettük át a következő területeket, mint az „ifjúsági korszakváltás” egyes komponenseit:

- **az iskolarendszer expanziója.** A középiskolai tanulmányok után a felsőfokú képzés vált tömegessé a fejlett országokban. Az egyetemisták és főiskolások aránya a fiatalok között Európa legtöbb országában 1% volt 1900 körül, s még a

század közepén is csak 5-7% volt az arány. A jelenlegi Európában ez 40-60% között van, de Finnországban elérte a 85%-ot. Kitolódott **a tanulmányi idő is.**

Ezzel párhuzamosan egy „**horizontális expanzió**” is kibontakozott, aminek során egyre szakosodottabb iskolák, illetve újabb és újabb képzési formák alakultak ki. A 21. században általános érvényű követelmény lett a fejlett országokban az „**egész életen át tartó tanulás**”. Sokak számára az egyetem nem betetőzése az intézményes tanulás éveinek, hanem inkább egy „parkoló pálya” vagy „szellempályaudvar” (U. Beck).

- a kereső munka világa

Az ipari társadalmakban az emberi életpálya tengelyében a kereső munka és a foglalkozás állt. A fiatalok határozott **szakmai identitás**ra törekedtek. A poszt-indusztriális társadalmakban ez is megváltozott. Az újkapitalizmus gazdaságában nem tudják felszívni a feleslegessé vált munkaerőt. Még a diplomások között is terjed a munkanélküliség, de jóval nagyobb arányban maradnak stabil munka nélkül a szakképzetlenek. Napjaink jellegzetes „poszt-adoleszcens”-e egyidejűleg tanul és dolgozik. De nemzedékének nagy hányadának nincs stabil állása.

- nemi szerepek, párkapcsolatok

Az ipari társadalmak kezdetén a fiúk érésének horizontját határozta meg a kereső munka, a lányokét viszont a házasság. A 20. században a női foglalkoztatottság folyamatosan emelkedett

és jelenleg már nő-többséget találni a felsőfokú végzettségűek között. Ezzel párhuzamosan módosultak a férfiak szerepei is.

Változtak a párkapcsolati formák. A fiatalok közül kevesebben és később kötnek házasságot, sokasodnak viszont az élettársi kapcsolatok és a házasságon kívüli születések. Az utóbbi évtizedekben újabb formák alakultak ki. Ilyen például a „távollevők együttélése” („living apart together”), és ilyenek a számítógépes hálózatokon kezdeményezett virtuális kapcsolatok. Többen élnek „szingli”-ként.

- **szülők és gyerekek**

A 20. században hosszú ideig az volt megfigyelhető, hogy egyre fiatalabb életkorban költöztek el szüleiktől a lányok és fiúk. A poszt-indusztriális társadalmakban megváltoztak az elköltözés motívumai, időzítése és átalakult a leválás egész folyamata. (Mindebben továbbra is igen nagy különbségek figyelhetők meg az egyes európai országok, régiók és a társadalmi csoportok között is).

A jóléti programok válsága erősen korlátozta vagy teljesen felszámolta a szociális lakásprogramokat. Ma is főként a szülők segítenek a fiatalok lakásszerzésében, az építkezésben, illetve a lakás bérlésében vagy vásárlásában. Mind a képzésben, továbbtanulásban, mind pedig a lakás megszerzésében, berendezésében és a családalapítás egyéb alapjainak előteremtésében is erős hátrányba kerülnek azok, akiket szüleik nem tudnak támogatni.

- **értékrend, identitás**

Az új ifjúságnak tehát homályosabb lett a jövője és bizonytalanabb az identitása. Ennek okait jól magyarázzák az eddig összefoglalt változások.

A korábbi nemzedékek számára kiszámíthatóbb volt **a jövő**. Életpályájuk során nehezebben lehetett vagy egyáltalán nem lehetett helyesbíteni azokat az alapvető döntéseket, amik az emberek pályaválasztását vagy párválasztását szabták meg. Szüleik és nagyszüleik sorsának alakulásából tudták a fiatalok, hogy ezek a döntések meghatározzák egy lány és egy fiú életútját, és hogy jövőjük nagy mértékben éppen ezektől függ. A kiszámíthatóság erősebb kötöttséget jelentett és biztonságot adott. Korlátozta az egyén szabadságát, hiszen akadályozta a helyesbítéseket és változtatásokat, de az állandóság ígéretét hordozta, és megalapozta a fiatalok előrelátását.

A mai fiatalok döntései **helyesbíthetők és visszafordíthatók**. Identitásukat nem támasztja meg véglegesen egy elismert szakma, többé már nem tartozik hozzájuk évtizedekre megbízhatóan a második otthonnak tartott munkahely, a tanulás nem fejeződik be fiatal korban, a pályakezdés többször megismétlődhet, és váltakozhatnak a tartós párkapcsolatok is az élet folyamán.

Új koncepció rajzolódik ki az egyénről. A nemi szerepek és a személyes identitás hagyományos modellje helyett ezt inkább az egyéniség, az életszakaszok és párkapcsolatok különféle konstrukciói alakítják. Olyan konstrukciók, amelyek

új, eddig nem ismert gondolkodásmódot, a **mentalitást új típusait és változatait** idézik elő.